

Osińska, Wanda

Maria Ossowska (1896-1974)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 20/2, 329-332

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA OSSOWSKA

1896—1974

Dnia 13 sierpnia 1974 r. zmarła w Warszawie prof. dr Maria Niedźwiecka Ossowska. Zakończona zostało nieprzeciętne, bogate życie, po którym — obok licznych prac badawczych — pozostała jasna smuga wspomnień i afirmacja wiary w Człowieka.

Urodzona w Warszawie, dnia 16 stycznia 1896 r., po ukończeniu gimnazjum prywatnego A. Walickiej (1912), wbrew pierwotnym marzeniom o studiach biologicznych, zdecydowała się wstąpić na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Warszawskiego (1915). Tu, po uzyskaniu magisterium z filozofii ścisłej złożyła doktorat pod kierunkiem prof. Jana Łukasiewicza, na podstawie pracy *Zarys aksjologii stoickiej* (1921). Dalsze studia specjalne rozwijała w Paryżu i Londynie (1921—1922). Po powrocie do kraju objęła pracę na Uniwersytecie Warszawskim, jako starszy asystent (1923—1928), a następnie rozpoczęła wykłady w Państwowym Wyższym Kursie Nauczycielskim (1928—1932). Wówczas główne zainteresowania dr M. Ossowskiej koncentrowały się wokół analizy pojęciowej i zagadnień semantycznych. Na podstawie prac z tego zakresu przeprowadziła przewód habilitacyjny (1932). Obfite materiały gromadzone przez wiele lat, do których zamierzała w przyszłości powrócić, zostały zniszczone podczas Powstania Warszawskiego. W latach 1933—1935, wraz z mężem Stanisławem, przebywała — jako stypendystka Funduszu Kultury Narodowej — w Londynie, a następnie w Oxfordzie i Cambridge. Już w tym okresie dr Ossowska rozpoczęła systematyczne studia i badania nad moralnością. Nie zrywając kontaktu z Uniwersytetem Warszawskim, gdzie jako docent prowadziła wykłady

i ćwiczenia (1933—1944), jednocześnie współpracowała z Działem Naukowym Kasy im. J. Mianowskiego, z redakcją „Nauki Polskiej” i „Organonu” (1936—1938), a następnie udzielała się w Związku Nauczycielstwa Polskiego, biorąc czynny udział w wykładach wakacyjnych Instytutu Pedagogicznego ZNP (1938—1939) i redagując pismo „Szkoły Wyższe”.

W okresie okupacji hitlerowskiej, od października 1941 r. prof. M. Ossowska przystąpiła do pracy jako wykładowca Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego i kierownik sekcji filozoficznej, pełniąc swe obowiązki niemal do chwili wybuchu Powstania Warszawskiego. Nie jest tu może najbardziej właściwe miejsce, by dawać świadectwo, ile zawdzięczało Jej „pokolenie Kolumbów” i młodzież podziemia konspiracyjnego w ciężkich, tragicznych dniach okupacji.

Wiosną 1945 r., gdy Warszawa była jeszcze w gruzach, dr M. Ossowska objęła w Uniwersytecie Łódzkim pierwszą w Polsce — i utworzoną specjalnie dla Niej — katedrę nauki o moralności. W lipcu 1946 r. otrzymała nominację na profesora nadzwyczajnego. Włączając się również do prac organizacyjnych została delegowana (1946) z ramienia nowopowstałej uczelni łódzkiej do Paryża, celem nawiązania kontaktów z międzynarodową organizacją Union Universitaire. Od 1949 r. prof. M. Ossowska znów podjęła pracę w Uniwersytecie Warszawskim, jako prof. kontraktowy, później etatowy, obejmując kierownictwo katedry historii obyczajów i doktryn moralnych. W latach 1952—1956 odsunięta od prac dydaktycznych, tym intensywniej rozwijała działalność badawczą, jednocześnie rozszerzając pole swych zainteresowań o tematykę socjologiczną i historyczną. Od listopada 1956 r. została zatrudniona w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, gdzie kierowała Zakładem Historii i Teorii Moralności (1956—1962), otrzymując w 1957 r. nominację na profesora zwyczajnego. Reaktywowana na Wydziale Filozoficznym UW dalej kontynuowała wykłady i ćwiczenia do momentu przejścia na emeryturę w 1966 r.

Poczucie odpowiedzialności i zaangażowanie społeczne tłumaczyą w dużej mierze dlaczego prof. M. Ossowska podjęła badania teoretyczne nad moralnością. „[...] Uświadomienie sobie doniosłości zjawisk moralnych dla współzycia — pisze Autorka — prowadzi do uświadomienia potrzeby bliższego i beznamietnego wejrzenia w ich mechanizm, potrzeby szczególnie operatywnej w chwili przeobrażeń ustrojowych, otwierających możliwość kształtowania człowieka wg nowych wzorów”. Podejmując próby uporządkowania i opracowania teorii i historii moralności M. Ossowska stworzyła nową — w światowej nauce — dziedzinę badań: „naukę o moralności”; dyscyplinę, która w przeciwieństwie do etyki „niczego nie ocenia i niczego nie zaleca”. W programie badań nad nauką o moralności obok części systematycznej występuje też część historyczna. Sama zaś historia myśli moralnej obejmuje znacznie szerszy zakres niż dzieje doktryn etycznych (zob. *Myśl moralna oświecenia angielskiego*, 1968). Charakteryzując ogólnie problematykę badawczą prof. M. Ossowskiej, można by ją sprowadzić do trzech nurtów: 1) zagadnień ogólnometodologicznych, 2) psychologii moralności, 3) socjologii moralności. Jak już wspomniano, nie małą rolę odgrywały w nich zainteresowania historyczne; sama Autorka pisze, że „[...] do rozbudowy socjologii moralności niezbędna jest wielka wiedza z zakresu historii moralności, rozumianej nie tylko jako historia doktryn etycznych, ale i jako historia obiegowych w danej grupie i w danym czasie opinii

moralnych i historia pewnych obiegowych w danej grupie sposobów postępowania". Na materiale historycznym prof. Ossowska dokumentowała i sprawdzała pewne hipotezy socjologiczne. W prezentowanych przez Nią programach etycznych poczesne miejsce zajmują wartości związane z pojęciem godności osobistej człowieka (zob. *Normy moralne, próba systematyzacji*, 1970, *Ethos rycerski i jego przemiany*, 1973).

Zainteresowanie losem człowieka, wrażliwość na krzywdę ludzką, gotowość poparcia tego co słuszne i sprawiedliwe, nakazywały Jej zabierać głos w publicznych dyskusjach toczonych na łamach prasy: nad kodeksem karnym, stosowaniem kary śmierci, nad transplantacją narządów w medycynie, nad projektem kodeksu etyki pracownika naukowego. Widząc postępującą deprawację człowieka prof. M. Ossowska precyzuje problem odwagi cywilnej, nadając mu wysoką rangę zarówno w życiu indywidualnym jednostki jak i w życiu zbiorowym.

— „[...] Przypisujemy odwagę cywilną temu, kto głosi swoje przekonania i broni ich, mimo iż naraża przez to różne swoje żywotne interesy, mimo iż grozi mu z tego powodu niemożliwość kariery [...]. Uznając kogoś za odważnego zakładamy, że ten ktoś zdaje sobie sprawę z konsekwencji, jakie mogą mu zagrażać tak jak mówimy o odwadze w zawodzie żołnierskim, gdy działający zdaje sobie sprawę z niebezpieczeństwa, umie przeżywać strach, ale umie także go opanować [...]” (zob. *Wzór obywatela...*, s. 10). Uczona reaguje równie żywo na brak uczciwości intelektualnej — w sposobie myślenia, w ocenach i formułowaniu sądów — naszej inteligencji. — „[...] Grzeszy przeciw uczciwości intelektualnej ktoś, kto nie ma odwagi iść w swoim myśleniu aż do końca, bez względu na konsekwencje, do których go myśl doprowadzi, kto nie umie żyć bez samoułud, lecz opiera się na nich jak na protezie, by łatwiej przejść przez życie. [...] Dla osiągnięcia uczciwości intelektualnej niezbędny jest krytycyzm, dyspozycja nie bez racji tępiąca w ustrojach totalnych [...]. Człowiek krytyczny oporny jest na odurzanie. Żąda on uparcie nie odurzań, lecz uzasadnień...” (jw., s. 12).

Profesor Maria Ossowska była uosobieniem norwidowskiej teorii piękna. Poczucie estetyki emanujące z Jej postawy, sposobu bycia, kontaktowało ściśle z pięknem wewnętrznym i wysublimowaną etyką. Elitarność sylwetki — odbijającej na tle otoczenia profesjonalistów — pozostawała w całkowitej harmonii z elitarnością Jej psychiki i postawy intelektualnej. Spośród uczonych-filozofów najbardziej bliski ideowo był dla prof. Ossowskiej — profesor Tadeusz Kotarbiński, czemu dawała niejednokrotnie wyraz w swych pracach i wypowiedziach publicznych, z literatów współczesnych — Maria Dąbrowska.

Obok badań nad teorią i historią moralności, prof. Ossowska interesowała się od wczesnych lat problemami ogólnymi dotyczącymi wiedzy o nauce; brała m.in. czynny udział w pracach Koła Naukoznawczego, działającego od 1928 r. w ramach Kasy im. J. Mianowskiego oraz współpracowała z ówczesną redakcją „Nauki Polskiej” i „Organonu”. Na łamach wyżej wspomnianych czasopism zamieszczała szczególnie dużo recenzji z publikacji zachodnio-europejskich i amerykańskich, dotyczących metodologii, klasyfikacji i historii nauki, psychologii twórczości naukowej. Wybiegały one daleko szerzej poza ramy sprawozdawcze, a uwzględniały takich autorów jak: E. Kretschmer, Montmasson, Paulhen, Segong, C. Murchison, Hirsch, W. Schingnitz, Joad, H. Bliss,

Sullivan, W. J. Cornelius, H. Damaye E. Claparède B. Russell, Rajnow, Coupin i in. W tomie XX „Nauki Polskiej” (1935), M. S. Ossowsky opublikowali wspólny artykuł — wynik długich przemyśleń i studiów — pt. *Nauka o nauce*. Praca ta była dwukrotnie przedrukowywana w przekładzie angielskim: w t. I „Organon” (1936) oraz w „Minerva” 1964 nr 1. Autorzy postulowali, że sama nauka może stać się przedmiotem głębszych zainteresowań i systematycznych badań. Uczony bowiem zajmuje się nauką jako drogą do poznania świata, to znaczy z epistemologicznego punktu widzenia, lub jako sferą ludzkiej kultury — z punktu widzenia antropologicznego. Praca pp. Ossowskich jest powszechnie uznana jako klasyczna, wytyczyła bowiem i sprecyzowała zakres badań „nauki o nauce”. Zagadnienia dotyczące tej nowej wówczas dyscypliny zgrupowano w pięciu działach problemowych: 1) filozofia nauki, klasyfikacja, teoria, metodologia, 2) psychologia nauki, 3) socjologia nauki, socjologia wiedzy, 4) organizacja nauki, polityka naukowa, 5) historia nauki. Koło Naukoznawcze Kasy im. J. Mianowskiego rozszerzając swój zasięg działalności poza teren Warszawy, stało się placówką ogólnopolską, ogniskującą badania nad nauką. Powołanie „Organonu”, nowego rocznika naukoznawczego, który był specjalnie przeznaczony dla zagranicy wynikało z dalszych planów przyszłościowych Kasy. Mając szeroko rozwinięte kontakty międzynarodowe i wymianę wydawnictw Kasa im. J. Mianowskiego zamierzała zorganizować swą filialną stację naukową za granicą. Miejszem tym był Raperswil, nad jeziorem zurychskim, gdzie w latach 1870—1927 istniało-założone przez W. Platera — Muzeum Narodowe Polskie, gromadzące materiały odnoszące się do Wielkiej Emigracji i powstania styczniowego. Gdy zbiory te — decyzją Sejmu RP — zostały sprowadzone do Warszawy, zaistniały możliwości, aby wydzierzawiony zamek wykorzystać na inne cele. Stanisław Michalski forsował plan, by utworzyć tam ośrodek badań naukoznawczych. Na zlecenie Rady Naukowej Kasy im. J. Mianowskiego, prof. M. Ossowska opracowała projekt doboru podręcznej biblioteki i „zaplecza” warsztatu badawczego nowej placówki. Wśród proponowanego zestawu księgozbiór z historii nauki obejmował kilkaset pozycji. Kierownictwo ośrodka w Raperswilu zamierzano powierzyć pp. Ossowskim. I chociaż prace nad zorganizowaniem polskiego ośrodka badań naukoznawczych były już zaawansowane, jednak nie doszło do ostatecznej realizacji tego projektu.

Bibliografia prac naukowych prof. M. Ossowskiej obejmuje kilkadziesiąt pozycji. Wiele z nich publikowano za granicą: w Paryżu, Brukseli, Londynie, Sztokholmie, Oslo, New Yorku. W ostatnich latach życia — obok intensywnej pracy nad własnymi wydawnictwami — wiele czasu poświęcała trosce o wielotomową edycję pośmiertną dzieł męża, zmarłego w 1963 r. Niewątpliwą stratą dla świata nauki jest fakt, że nie zdążyła Ona już wydać drukiem dzienników prof. Stanisława Ossowskiego.

Profesor Maria Ossowska zasłużyła podwójnie, by zająć poczesne miejsce w historii nauki polskiej: przez Swą twórczość naukową, oryginalną i cenną w skali światowej oraz przez Swą rolę jaką odegrała w trudnych chwilach dziejowych, gdy społeczeństwo polskie zdawało egzamin swej pełnej dojrzałości.